

Міністерство освіти і науки України
Запорізький державний університет
НВП “Інститут Екології “Біосфера”

Збірка матеріалів
Всеукраїнської конференції молодих вчених

“Сучасні проблеми екології”

7–9 жовтня 2004 р.
Запоріжжя 2004

УДК: 502.74(477)(234.372.3/4)

**РАРИТЕТНІ ВИДИ ЯК ОЗНАКА УНІКАЛЬНОСТІ РЕГІОНУ
(НА ПРИКЛАДІ ТЕРІОФАУНИ КАРПАТ)**

Ю. Е. Зізда, І. В. Загороднюк

*Ужгородський національний університет,
Інститут зоології НАН України*

Кожен природний регіон має свою унікальну фауну, втрата якої веде до зникнення ознак унікальності цієї території (Загороднюк та ін., 1997). Для запобігання цього першочерговим завданням стає охорона тих складових ландшафтного і біотичного різноманіття, які визначають цю унікальність (Загороднюк, 1998). Оскільки все різноманіття зберегти неможливо, необхідним стає надання переваг в охороні тим складовим природи, втрата

яких визначатиме втрату унікальності, та відокремити ті складові, що є менш вразливими. Так, варто охороняти представників унікальної частини фауни, маючи на увазі природу регіону загалом, як осередок існування раритетної фауни. Діяльність людини сильно змінює умови існування диких тварин і змушує їх шукати нові помешкання та ресурси. Це пристосування до трансформованих людиною територій, або – заселення слабо порушених природних ділянок (Емельянов, Загороднюк, 1993). Внаслідок цього зростає кількість видів тварин, які потребують охорони, при чому відсоток їх більший (відносно загального числа видів) на незайманих або слабо порушених територіях, якими, зокрема, є гірські регіони.

Поняття раритетів

Види, що потребують охорони, можна відокремити в окрему частину фауни – раритетну, представниками якої є нижче згадані 3 групи тварин. Це рідкісні та вразливі види тварин із обмеженим поширенням та низькою чисельністю, що включені до Червоних списків. Унікальну частину фауни кожного регіону можна поділити на три групи:

1. Повні ендеміки – види тварин, які є у даному регіоні і тільки тут, занесені до Червоних списків.
2. Раритети (або регіональні ендеміки) – види, які є на досліджуваній території та поширені в інших регіонах, але чисельні саме тут і часто представлені місцевими підвидами. Теж занесені до Червоних списків.
3. Рідкісні – широко поширені види, але всюди мало чисельні, занесені до Червоних списків.

Раритети теріофауни Карпат

Розглянемо цю проблему на прикладі раритетної частини теріофауни Українських Карпат. Раритетна фауна цього регіону представлена 26 видами ссавців, занесених до Червоних списків із певною категорією раритетності.

Для визначення статусу раритетних ссавців використано: «Фауна хребетних заходу України» (Татаринів, 1973), «Грызуны Украинских Карпат (итоги исследования)» (Корчинский, 1988), Червону книгу України (1994)(ЧК), а також Бернську конвенцію («Ссавці України...», 1999) та зведення щодо теріофауни Карпатського заповідника (Загороднюк та ін., 1997). Враховано також пропозиції щодо зміни категорії раритетності ссавців фауни України у наступному виданні Червоної Книги (Загороднюк ін., 1998).

Основна частина ендемічних таксонів представлена підвидами або гірськими формами відповідних видів. До підвидів належать: *Terricola taticus* – карпатський ендемічний вид, *Lynx lynx carpatica*, *Ursus arctos polonicus*, *Cervus elaphus montanus*, *Arvicola scherman* – гірська форма водяної нориці, *Eptesicus nilssonii* – ізольована карпатська популяція, *Sicista betulina montana*.

Таблиця 1 – Видовий склад та просторовий розподіл раритетних видів ссавців у Карпатах

Вид (ряд)	Категорія			Висотні пояси				
	ЧК2	ЧК3	БК	1Р	2П	3С	4В	5С
1. Раритети, поширені тільки в високогір'ї Карпат								
<i>Terricola tatricus</i> (Rodentia)	–	II	III	–	*	*	*	–
2. Раритети Карпат та інших гірських систем Європи								
<i>Sorex alpinus</i> (Insectivora)	IV	IV	III	–	*	**	**	–
<i>Mustela lutreola</i> (Carnivora)	II	II	II	*	*	*	–	–
<i>Chionomys nivalis</i> (Rodentia)	III	II	III	–	–	–	*	**
<i>Arvicola scherman</i> (Rodentia)	III	IV	–	–	***	***	***	*
3. Залишкові популяції в Карпатах								
<i>Myotis brandtii</i> (Chiroptera)	–	–	II	–	–	*	–	–
<i>Felis silvestris</i> (Carnivora)	I	I	II	*	**	–	–	–
<i>Lynx lynx</i> (Carnivora)	II	I	III	**	**	**	**	–
<i>Ursus arctos</i> (Carnivora)	–	II	II	*	**	*	*	–
<i>Sicista betulina</i> (Rodentia)	–	–	II	–	*	*	**	*
4. Раритети, чисельні саме в Карпатах								
<i>Neomys anomalus</i> (Insectivora)	III	III	III	*	**	*	*	–
<i>Barbastella barbastellus</i> (Chiroptera)	III	III	II	*	**	*	*	–
<i>Eptesicus nilssonii</i> (Chiroptera)	–	III	II	–	*	*	*	–
<i>Cervus elaphus</i> (Artiodactyla)	–	–	III	*	*	*	*	–
<i>Microtus agrestis</i> (Rodentia)	–	IV	–	–	*	*	*	*
5. Раритети Карпат та прикарпатських регіонів								
<i>Myotis bechsteinii</i> (Chiroptera)	III	II	II	**	**	–	–	–
<i>Myotis myotis</i> (Chiroptera)	–	–	II	***	***	–	–	–
<i>Spermophilus citellus</i> (Rodentia)	I	I	II	–	*	–	–	–
6. Широко ареальні види, відомі з території Карпат								
<i>Rhinolophus hipposideros</i> (Chiroptera)	II	II	II	***	**	*	–	–
<i>Rhinolophus ferrumequinum</i> (Chiroptera)	II	I	II	*	*	*	*	–
<i>Myotis nattereri</i> (Chiroptera)	III	III	II	–	*	*	*	–
<i>Plecotus austriacus</i> (Chiroptera)	–	IV	II	***	***	***	***	–
Загальне число видів	13	18	20	15	21	19	17	4

Примітки. Коди категорій раритетності: ЧК2 – II видання Червоної книги України, ЧК3 – пропозиції до III видання Червоної книги. Коди висотних поясів: 1Р – Рівнини (до 300 м), 2П – Передгір'я (300–500 м), 3С – Середньогір'я (500–800 м), 4В – Високогір'я (800–1200 м), 5С – Субальпіка (1200–2000 м). Стан чисельності: * – дуже рідкісні; ** – рідкісні; *** – відносно чисельні.

До аналізу включено види, зареєстровані протягом ХХ ст., разом із тими, що зникли з території за цей час. Для рідкісних видів сформована таблиця (табл. 1), де показано їх поширення за висотними поясами та відносною чисельністю згідно за даними літератури. Список раритетів, поданих у таблиці, впорядкований за рангом раритетності видів. Виходячи із характеру поширення видів по висотах, їх чисельності та рівня ендемізму, можна виділити 6 раритетних груп.

Аналіз фауни

Відомі з України ендемічні види ссавців поширені переважно у Карпатах і формують географічно відокремлені популяції або виключно карпатські ареали. Тобто має місце відносний (регіональний) чи повний ендемізм (Загороднюк, 1998).

В Українських Карпатах види, характерні лише для цього регіону, зустрічаються у верхніх висотних межах і не є чисельними, скоріше дуже рідкісними (напр., нориця татринська). Види, поширені крім Карпат також у інших гірських системах (напр., нориця снігова), притаманні до субальпійської зони, але це характерно лише для високогірних ссавців. Інші поширені на середніх висотах і не заходять високо в гори. В альпіку не йдуть і ті, що представлені залишковими популяціями, але колись були чисельними також на рівнинах (напр., ведмідь бурій). Останні займають низькі та середні висоти гір, передгір'я. Такий же статус поширення і чисельності мають і види, які чисельні лише у Карпатах, хоч є за їх межами (напр., рясоніжка мала).

Раритети, що крім Карпатських гір, є у інших регіонах, представлені виключно рівнинними видами, ареали яких лише частково охоплюють територію Карпат. Широко ареальні представники також не заходять у альпійську зону. Вони характерні для всіх більш низьких висот і бувають тут відносно чисельними. Загалом дуже рідкісні види характерні переважно для висот 400–1200 м, лише нориця альпійська поширена виключно в альпійській зоні.

Заклучення

Отже, ступінь раритетності виду чітко пов'язаний з унікальністю і обмеженістю його поширення. Натомість гірські популяції більшості видів, разом з тими, що є на рівнинах, хоч і острівні, виявляються найбільш численними і загалом стійкішими.

Тобто, чим вище знаходиться вид за ступенем раритетності, тим вузьчим є його ареал. Зникнення таких видів супроводжується втратою унікальності території.

Література

1. Емельянов И. Г., Загороднюк И. В. Таксономическая структура сообществ грызунов Восточных Карпат: видовое богатство и таксономическое разнообразие // Фауна Східних Карпат: Сучасний стан і охорона (Матеріали Міжнародної конференції). – Ужгород, 1993. – С. 57–60
2. Загороднюк І. В. Ендемічна теріофауна Карпат: таксономічний та біогеографічний аналіз // Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку. — Рахів, 1998. — том 2. — С. 218–222.
3. Загороднюк І. Ссавці як вразлива група тварин // Ссавці під охороною Бернської конвенції. — Київ, 1999. — С. 10–13. (Праці Теріологічної Школи, вип. 2).

4. Загороднюк І., Жила С., Покинъчереда В. Теріологічна школа-семінар «Ссавці у Червоній Книзі» // Вестник зоології. – Київ, 1998. – 32, № 5–6. – С. 149–150.
5. Загороднюк І., Покинъчереда В., Киселюк О., Довганич Я. Теріофауна Карпатського біосферного заповідника. – Київ: Ін-т зоол. НАНУ, 1997. – 60 с. (Додаток 5 до «Вестник зоології»).
6. Корчинский А. В. Грызуны Украинских Карпат (итоги исследования) // Вопр. охр. и рац. использ. раст. и животн. мира Укр. Карпат. – Ужгород: МОИП, 1988. – С. 156–173.
7. Татаринев К. А. Фауна хребетних заходу України. – Львів: В-во Львів. Ун-ту, 1973. – 254 с.
8. Червона книга України. Тваринний світ / Під ред. М. М. Щербака. – Київ: Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1994. – 464 с.